

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра історії України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач аспірантури і докторантури

Ірина ЧИСТЯКОВА

« 05 » вересня 2024 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕОРЕТИЧНА АРХЕОЛОГІЯ**

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 032 Історія та археологія
Освітньо-наукова програма Історія та археологія
Третій рівень вищої освіти

Мова навчання українська

Погоджено науковою радою Сумського
державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

« 05 » вересня 2024 р.

Голова

 Олександра Бурек, доктор пед.наук, професор
підпис (ПІБ, науковий ступінь, вч. звання)

Розробник:

Осадчий Євген Миколайович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри історії України

Протокол № 1 від «29» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

кандидат історичних наук, доцент

В'ячеслав ОЛІЦЬКИЙ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Доктор філософії	Обов’язкова, цикл професійної підготовки	
		Рік підготовки:	
		2-й	
		Семестр	
4-й			
Лекції			
20 год.			
Практичні, семінарські			
10 год.			
Лабораторні			
Самостійна робота			
90 год.			
Консультації:			
2			
Загальна кількість годин – 120			Вид контролю: залік

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Мета навчального курсу полягає у досягненні аспірантами сучасного фундаментального і критичного мислення, набутті спеціальних знань у галузі теоретичної археології, засвоєнні ними археологічних прийомів і методів в історичному дослідженні, ознайомленні з основними теоретичними добутками у галузі сучасних археологічних досліджень.

Навчальна дисципліна «Теоретична археологія» входить до переліку обов'язкових компонентів ОНП циклу професійної підготовки.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності**:

ІК1. Здатність до розв'язання комплексних проблем в галузі гуманітарних наук під час професійної або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та професійної практики.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-науковою програмою **загальнонаукових (філософських) компетентностей**:

ЗК01. Здатність до оволодіння загальнонауковими компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, загального культурного кругозору, здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя в контексті неперервної фахової підготовки, дотримання у фаховій діяльності норм професійної етики, принципів академічної доброчесності, міжкультурної толерантності, керування загальнолюдськими цінностями.

ЗК02. Здатність до абстрактного мислення, критичного аналізу та синтезу, оцінки сучасних наукових досягнень, генерування нових ідей при вирішенні дослідницьких і практичних завдань, володіння креативним способом мислення.

ЗК03. Здатність до пошуку, оброблення, аналізу і контекстуалізації значного обсягу наукової інформації з різних джерел, інтерпретацію результатів наукових досліджень.

ЗК04. Здатність розробляти наукові проекти, управляти ними, складати пропозиції щодо їх фінансування, реєстрації прав інтелектуальної власності.

ЗК06. Здатність застосовувати сучасні інформаційні технології, бази даних та інші електронні ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій та навчальній діяльності, критично ставитись до отриманої інформації.

ЗК08. Здатність до оволодіння загальнонауковими компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, загального культурного кругозору, здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя в контексті неперервної фахової підготовки, дотримання у фаховій діяльності норм професійної етики, принципів академічної доброчесності, міжкультурної толерантності, керування загальнолюдськими цінностями.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-науковою програмою **спеціальних (фахових) предметних компетентностей**:

СК04. Здатність розв'язувати широке коло проблем і завдань у галузі історії на основі розуміння їх природи, чинників впливу, тенденцій розвитку і з використанням теоретичних та експериментальних методів.

СК05. Здатність до реалізації завдань міждисциплінарних історичних досліджень.

СК06. Здатність планувати й організовувати професійну та науково-інноваційну діяльність у галузі історії, зокрема в ситуаціях, що потребують нових стратегічних підходів.

СК07. Здатність до історико-креативної діяльності в науково-інноваційній сфері.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Навчальна дисципліна базується на знанні навчально-освітніх компонентів «Академічна іноземна мова» та «Актуальні питання історіографічного та джерелознавчого дискурсу з історії» та паралельного вивчення дисципліни «Емпірична археологія».

3. Програмні результати навчання (РН)

Вивчення навчальної дисципліни сприяє усвідомленню майбутніми докторами філософії сучасного стану розвитку теоретичної археології.

РН01. Виділяти загальнонаукові (філософські) компетентності, спрямовані на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору.

РН02. Демонструвати системний науковий світогляд, уміння креативно мислити, формулювати висновки і розробляти рекомендації з використанням новітніх технологій у розв'язанні поставлених завдань.

РН03. Узагальнювати, критично мислити й аналізувати явища та проблеми, які вивчаються.

РН04. Вміти готувати наукові тексти та доповіді, доступно, на високому науковому рівні доносити сучасні наукові знання та результати досліджень до професійної та непрофесійної спільноти.

РН06. Дотримуватись етичних норм, враховувати авторське право та норми академічної доброчесності при проведенні наукових досліджень, презентації їх результатів та у науково-педагогічній діяльності.

РН08. Планувати та реалізовувати на практиці оригінальне самостійне наукове дослідження, яке має наукову новизну, теоретичну і практичну цінність та сприяє розв'язанню значущих соціогуманітарних проблем історичного процесу.

РН09. Здійснювати публічну апробацію результатів досліджень у науковій та практичній сферах як українською, так і іноземними мовами, демонструючи усну та письмову комунікацію.

РН11. Володіти концептуальними та методологічними знаннями в галузі історичних наук та бути здатним застосовувати їх до професійної діяльності на межі предметних галузей.

РН12. Демонструвати навички роботи з сучасним функціонально-інструментальними та комунікативними основами дослідження історії та археології.

РН13. Знайти оригінальне інноваційне рішення, направлене на розв'язання конкретної історичної проблеми.

РН15. Орієнтуватися в масиві наукової літератури з вітчизняної історії, систематизувати науковий матеріал, критично аналізувати історичні джерела та історичні праці.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Розподіл балів

Поточний контроль										Разом	Сума
Розділ 1					Розділ 2						100
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т9	Т10		
Поточний контроль										50	
	10		10	10	10			10			
Контроль самостійної роботи										50	
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5		

4.1. Критерії оцінювання

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання аспірантами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень аспірантів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи.

Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **50 балів:** участь у *семінарах* – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред'явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань / дискусіях, виконання практичних завдань, виконання завдань тестового контролю.

- **50 балів:** опрацювання теоретичного матеріалу, виконання індивідуальних завдань, підготовка рефератів, презентацій, есе тощо.

Разом – **100 балів.**

Оцінювання результатів аудиторної роботи здійснюється за наступними критеріями:

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та правильно інтерпретує явища та процеси; виконує всі завдання, може правильно визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює і обґрунтовує власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження. Під час заняття продемонстрована активність та ініціативність.
4	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та в цілому правильно інтерпретує явища та процеси; виконує завдання, однак допускає неточності; може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження, що ґрунтуються на положеннях підручників і навчальних посібників. Під час заняття продемонстрована ініціативність.
3	Здобувач вищої освіти дає відповіді на питання семінарського заняття, відтворює дефініції та пояснює зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає, проте неточно інтерпретує явища та процеси; завдання виконує з неістотними помилками; може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу, допускаючи незначні помилки.
2	Здобувач вищої освіти дає відповіді на більшість питань семінарського заняття, відтворює дефініції загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; лише називає явища та процеси; завдання виконує з неістотними помилками; не може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу, називаючи при цьому їх ознаки.
1	Здобувач вищої освіти не готовий до заняття, не відповідає на питання, що винесені на розгляд, з труднощами виконує завдання, допускаючи змістовні помилки, невпевнено відтворює терміни і поняття, що розглядалися під час заняття.
0	Відсутність на занятті

4.2. Критерії оцінювання рівня теоретичної та практичної підготовки аспіранта

Кількість балів за всі види навчальної діяльності	Критерії оцінювання навчальних досягнень аспіранта
90 – 100	- аспірант упевнено оперує обсягом навчального матеріалу і застосовує його для розв'язання проблем; - самостійно оцінює факти, явища, вільно висловлює власні думки; - може характеризувати та аналізувати історичну інформацію; - співвідносити події та процеси за періодами на основі наукової періодизації історичної науки; - знає історіографію розглядуваних проблем; - аспірант виявляє творчі здібності, вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати матеріал, наводити чисельні приклади; - вільно користується тематичними картами; - розуміє основні тенденції розвитку історичних проблем слов'янства;
82 – 89	- аспірант загалом володіє обсягом навчального матеріалу; - здатний застосовувати вивчений матеріал на рівні стандартних ситуацій, наводити окремі власні приклади; - вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати основні теоретичні й фактологічні положення, явища, але відповідь може бути не зовсім змістовною, цілісною, послідовною, містити деякі фактологічні помилки, неточності; - аспірант робить незначні помилки, користуючись картою; - не завжди може вірно зробити висновок, добрати переконливі аргументи; - дає загальну характеристику подій (причини, наслідки, значення); - встановлює послідовність подій, характеризує причинно-наслідкові зв'язки між ними;
74 – 81	- аспірант загалом володіє обсягом навчального матеріалу; - здатний застосовувати вивчений матеріал на рівні стандартних ситуацій, наводити окремі власні приклади; - вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати основні теоретичні й фактологічні положення, явища, але відповідь може бути не зовсім змістовною, цілісною, послідовною, містити деякі фактологічні помилки, неточності; - аспірант робить незначні помилки, користуючись картою; - не завжди може вірно зробити висновок, добрати переконливі аргументи; - не достатньо повно дає характеристику подій (причини, наслідки, значення); - на посередньому рівні встановлює послідовність подій, характеризує причинно-наслідкові зв'язки між ними;
64 – 73	- аспірант володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; - може репродуктивно відтворити незначну частину теоретичного й фактологічного матеріалу; - виявляє знання і розуміння окремих положень курсу; - вміє на елементарному рівні аналізувати, робити узагальнення,

	порівняння, висновки; - визначає окремі ознаки подій, встановлює їх послідовність; - може дати стислу характеристику окремої постаті; - слабо орієнтується за картами;
60 – 63	- аспірант володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; - може репродуктивно відтворити незначну частину теоретичного й фактологічного матеріалу; - виявляє знання і розуміння окремих положень курсу; - вміє на елементарному рівні аналізувати, робити узагальнення, порівняння, висновки; - визначає окремі ознаки подій, встановлює їх послідовність; - може дати стислу характеристику окремої постаті; - слабо орієнтується за картами;
35 – 59	- коли аспірант дуже слабо володіє навчальним матеріалом, нездатний елементарно розпізнавати і відтворити окремі факти, явища, події; - впізнає постать чи подію лише за детальним описом; - не визнає послідовності подій; - відсутні навички роботи з картами; - відповідь має уривчастий, незакінчений, незмістовний характер; - відсутня здатність викласти думку на елементарному рівні; - вибирає правильний варіант відповіді з двох запропонованих (на рівні “так – ні”);
1 – 34	- коли аспірант зовсім не володіє навчальним матеріалом, нездатний елементарно розпізнавати і відтворити окремі факти, явища, події; - не впізнає постать чи подію; - не визнає послідовності подій; - відсутні навички роботи з картами; - відповідь має уривчастий, незакінчений, незмістовний характер; - відсутня здатність викласти думку на елементарному рівні; - вибирає правильний варіант відповіді з двох запропонованих (на рівні “так – ні”);

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90-100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	
60-63	E	задовільно
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

В Університеті передбачено можливість перезарахування результатів неформальної та/або інформальної освіти відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання у неформальній та/або інформальній освіті у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (<https://sspu.edu.ua/universytet/edusci/normatyvno-pravova-baza>).

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «Джерелознавство, музеєзнавство» можуть бути:

- усний контроль. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Особлива увага при опануванні змісту навчальної дисципліни приділяється запобіганню порушенню академічної доброчесності та забезпечення довіри до результатів освітнього процесу та освітньої діяльності, розумінню здобувачами вищої освіти значення академічної доброчесності та наслідків недотримання її постулатів.

Питання для самоконтролю:

1. Абсолютна хронологія
2. Відносна хронологія
3. Критика археологічних джерел
4. Культурний шар
5. Археологічні пам'ятки (джерела): поселення (стоянка, городище), поховання (могилище: поля поховань, кургани), скарб.
6. Підрозділи археології: класична археологія, доісторія (доісторична археологія), рання історія (ранньоісторична археологія)
7. Групи археологічних пам'яток: археологічна культура, культурна провінція (культурно-історична спільнота), локальний варіант археологічної культури, культурно-хронологічний горизонт
8. Біритуалізм
9. Конструкція поховальної споруди: проста яма, дерев'яний зруб, катакомба, підбій, кам'яний ящик
10. Епонімна пам'ятка
11. Заглиблена споруда, закритий археологічний комплекс
12. Зв'язок археологічного явища та історичної події
13. Наземна споруда: кам'яна, каркасно-глинобитна, стовпова

14. Поховальний звичай: трупоспалення (кремація), трупопокладення (інгумація), кенотаф.
15. Тип могильників
16. Типологія та топографія археологічної пам'ятки.

6. Програма навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни «Теоретична археологія» складається з двох розділів, які в цілому характеризують структуру дисципліни та її теоретичну і практичну складові.

Розділ 1. Теоретична археологія як автономна галузь

Розділ 2. Методологічна природа археології

7. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

7.1 Тематичні розділи

Розділ 1. Теоретична археологія як автономна галузь

Тема 1. Визначення предмета археології.

Тема 2. Історичні й археологічні джерела.

Тема 3. Особливості археологічних джерел.

Тема 4. Методологічна природа археології.

Тема 5. Принципи археології.

Розділ 2. Методологічна природа археології.

Тема 7. Емпіризм в археології.

Тема 8. Теоретичні підходи в археології.

Тема 9. Систематичний аналіз теоретичних підходів в археології.

Тема 10. Структура і механізм археологічної теорії.

Тема 11. Функції археологічної теорії.

Тема 12. Історичний факт та археологічний факт.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви тем	Денна форма				
	Усього	у тому числі			
		Лекції	Практ.	Екзам.	Самост.
Розділ 1.					
Тема 1. Визначення предмета археології.	11	2			9
Тема 2. Історичні й археологічні джерела.	13	2	2		9
Тема 3. Особливості археологічних джерел.	11	2			9
Тема 4. Методологічна природа археології.	13	2	2		9
Тема 5. Принципи археології.	13	2	2		9
Розділ 2.					

Тема 7. Емпіризм в археології.	13	2	2		9
Тема 8. Теоретичні підходи в археології.	11	2			9
Тема 9. Систематичний аналіз теоретичних підходів в археології.	11	2			9
Тема 10. Структура і механізм археологічної теорії.	13	2	2		9
Тема 11. Функції археологічної теорії.	11	2			9
Усього годин	120	20	10	2	90

Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Тема 1. Визначення предмета археології.	2
2	Тема 2. Історичні й археологічні джерела.	2
3	Тема 3. Особливості археологічних джерел.	2
4	Тема 4. Методологічна природа археології.	2
5	Тема 5. Принципи археології.	2
6	Тема 7. Емпіризм в археології.	2
7	Тема 8. Теоретичні підходи в археології.	2
8	Тема 9. Систематичний аналіз теоретичних підходів в археології.	2
9	Тема 10. Структура і механізм археологічної теорії.	2
10	Тема 11. Функції археологічної теорії.	2

Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Визначення предмета археології.	2
2	Методологічна природа археології.	2
3	Принципи археології.	2
4	Теоретичні підходи в археології.	2
5	Структура і механізм археологічної теорії.	2

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Предмет і завдання методології археологічних досліджень, історії її становлення в Україні й світі	2
2	Відмінності емпіричних і теоретичних методів проведення дослідження	2
3	Основні принципи дослідження та їх діалектика в археології	2

4	Особливості руху археологічної інформації	2
5	Неінвазивні методи дослідження археологічних пам'яток	2
6	Поняття відносної хронології в археології	2
7	Формування культурного шару. Поняття стратиграфія	2
8	Практичне застосування теоретичних напрацювань	2
9	Співвідношення археологічного та історичного факту	2
10	На вибір здобувача освіти	2

8. Рекомендовані джерела інформації

Основні

1. Іванова С.В. Найдавніші кургани як знакова система. *Археологія*. № 1, 2021. – С. 17-29.
2. Коллінгвуд Р. Дж. *Ідея історії*. Автобіографія. К.1996.
3. Корпусова В.М. Абашина Н.С. Історіософія В. Петрова як методологія етногенетичних студій. *Археологія*. № 4, 2019.- С. 5-12
4. Моця О.П. Нагальні питання дослідження етнічної історії східних слов'ян середньовічних часів. *Археологія*. №1, 2019. С.- 28-42.
5. Отрощенко В.В. Українські археологи-нонконформісти тоталітарної доби. *Археологія*. №3, 2022. С.- 131-146.
6. Радченко Г.С. Навіщо потрібні ГІС-дослідження та як їх застосовувати. *Археологія*. №4, 2019. С.- 114-125.
7. Слободян Т.І. Можливості дослідження тіло пальних поховань: біоархеологічні студії. *Археологія*. №2, 2018. С.- 127-139.
8. Чмихов М.О. *Кургани як явище давньої культури*. К.1993
9. Bidney D. *Theoretical Anthropology*. N. Y.: Columbia University Press. 1953.
10. Coles J. M. *Experimental archaeology*. London et al.: Academic Press. 1979. Collingwood R. *The idea of history*. N. Y.: Oxford University Press (ed. of 1966, Oxford). Embree L. *Metaarchaeology: reflections by archaeologists and philosophers*. Boston: Kluwer. 1992.
11. Gould R. A. *Living archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press. 1979. Hensel W. *Archeologia aprahistoria*. Wroclaw: Ossolineum. 1971.
12. Renfrew A. C.. *Theory and explanation in archaeology*. N. Y: Academic Press. 1982.

Допоміжна

1. Аникович М. В. Место археологии в системе общественных наук. *Актуальные философские и методологические проблемы археологии (Studij Zvesti Archeologickdho ustavu Slovenskej Akaddmie* № 25. 1988. Nitra. С. 73-78.
2. Захарук Ю. М.. Деякі методологічні питання археологічної науки. *Археологія*. 1970, № 24. С. 3-11.

3. ЗахарукЮ. М. До розробки теоретичних основ археології. *Археологія*. 1971. № 2. С. 8-17. Barich B. E. Archeologia Theoretica. *Origini*. № XI (Roma). 1977-1982. P. 7-44.
4. Binford L.R., Binford S.R. Archeological perspectives. *New perspectives in archeology*. Chicago: Aldine. 1962/1968. P. 5-32.
5. Binford L. R. Archaeology as anthropology. *American Antiquity*. Vol. 28. 1962. №2. P. 217-225.

Додаткові

Інтернет-ресурси:

Сайт Спілки археологів України: <http://vgosau.kiev.ua>

Сайт Інституту археології НАН України: <https://iananu.org.ua/pro-institut>

9. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

1. Навчальні аудиторії, які обладнані для проведення лекційних і семінарських занять.
2. Аудіовізуальні, технічні і комп'ютерні засоби навчання.
3. Презентація лекцій в PowerPoint.